

Michal Flegl

Josef Tlapák, historik zemědělství a lesnictví, archivář a muzejník

PhDr. Josef Tlapák, CSc., významný historik zemědělství a lesnictví se narodil 10. 7. 1921 v Praze, kde také 22. 1. 2004 zemřel. Jeho studijní postup byl zpomalen uzavřením českých vysokých škol, když maturoval roku 1939. Na Filozofickou fakultu UK přišel hned po osvobození a studoval obory historie a klasická filologie. Již v roce 1951 získal Tlapák aprobaci středoškolského profesora dějepisu a latiny. O rok později následoval doktorát filozofie (1952) na základě disertační práce „Raabisace na Zbraslavsku“ (pozemková reforma; kniha vyšla tiskem r. 1957). Po prvních státnicích z obou oborů, tedy ještě za studia, začal Tlapák pracovat v tehdejší Ústředním zemědělsko-lesnickém archivu v Praze. Vždyť musel živit rodinu - v roce 1945, kdy mu bylo 24 let, se oženil a následovaly dvě děti (dcera a syn).

K zaměstnání pomohl Tlapákovi sport - konkrétně fotbal. Od mládí hrál za SK Nusle a také za filozofickou fakultu. Díky fotbalu dostal místo v uvedeném archivu, což bylo jeho toužebným přáním. Archiv totiž příslušel do rezortu ministerstva zemědělství, které mělo silný fotbalový tým. Známy fotbalista Tlapák byl vyzván, aby za něj hrál v meziministerské lize a tak se mu otevřela cesta do vy-touženého archivu. Upozorňuji na tuto skutečnost i proto, že velmi brzy mu zachránil existenci opět fotbal. V rámci akce „77 tisíc úředníku do výroby“ r. 1951 byl Tlapák z archivu propuštěn a povolán k soustruhu do radotínské Janky. Naštěstí zasáhl kouč týmu, který nechtěl ztratit oporu svého mužstva. Na jeho intervenci rozhodl ministerský kádrovák: „Ať si něco najde v některém podřízeném podniku, ale z baráku musí zmizet.“ Archiv totiž sídlil v budově ministerstva na Těšnově.

Toho využili Tlapákovi šéfové dr. V. Černý s dr. E. Janouškem a „uklidili“ ho do archivní pobočky na Konopiště, jež byla v pravomoci rezortně podřízeného generálního ředitelství státních lesů. Tam Tlapák působil do roku 1955, takže měl možnost seznámit se s bohatým pramenným materiálem, zejména z bývalých šlechtických archivů. Zde tedy tkví počátky a základ jeho celoživotního badatelského a publikačního působení. Však se také i v pozdějších letech Podblanicku odvděčil řadou cenných studií, týkajících se minulosti regionu. Jen na okraj připomeňme, že aktivně provozovanému fotbalu zůstal Tlapák věrný i po mnoho dalších let. Někdy v polovině šedesátých let jsem byl při své návštěvě u dr. Tlapáka v Zemědělském muzeu svědkem pro mne překvapivé scénky. Do pracovny vešel mladý kolega a položil Josefovi na stůl fotbalový dres s tím, aby se druhý den aspoň na poločas zúčastnil zápasu za ústavní tým. Skutečně se tak stalo, nikoliv poprvé, ani naposledy.

Z Konopiště odešel Tlapák koncem roku 1955, když byl Ústřední zemědělsko-lesnický archiv zrušen. Nastoupil do pražské pobočky Ústavu pro hospodářskou úpravu lesa v Brandýse nad Labem (součást Lesoprojektu). Tato instituce se v době Tlapákova nástupu stala rezortním výzkumným ústavem. Jedním z hlavních úkolů ústavu byl historický průzkum lesa jako základní východisko komplexní úpravy lesního hospodářství. Zkušený zemědělsko-lesnický archivář Tlapák působil právě v týmu pro historický průzkum lesa a jistě nepřekvapuje, že se záhy stal jeho oporou. Průzkumové práce Tlapák ještě rozšířil o intenzivní studium lesnictví v historickém vývoji.

Na téměř dvacet let (1966-1984) zakotvil Tlapák jako vědecký pracovník v Zemědělském muzeu v Praze. Jeho činnost v tomto ústavu lze charakterizovat jako vyvrcholení jeho badatelské a publikační činnosti.

Muzeum poskytovalo dostatek prostoru i volnosti pro výzkumnou práci v oboru. Pilný dr. Tlapák se chopil příležitosti a plně ji využil. Bohatá ediční činnost muzea mu pak dávala možnost zveřejňování rozsáhlých studií. Tlapák se však se svou příslovečnou energií a organizačními schopnostmi zapojil i do plnění muzeologických úkolů. Jeho působení nezůstalo omezeno jen na pražské ústředí muzea. Výraznou měrou se podílel také na činnosti muzejních poboček na zámcích Ohrada u Hluboké n. Vltavou, Kačina, Lednice a ve Valticích.

Muzeum v loveckém zámku Ohrada se stalo součástí Československého zemědělského muzea v roce 1961. V roce 1964 byly na Ohradu převezeny sbírky ZM z expozitury na Konopišti a v 60. a 70. letech 20. stol. byly vybudovány expozice lesnictví, myslivosti a rybářství, jež se v pozměněné podobě nalézají v muzeu dodnes.

Dvacetiletí v Zemědělském muzeu přineslo též rozvinutí Tlapákových pracovních možností na poli mezinárodním. Jeho jazykové vybavení mu v tom bylo oporou.

Lze bez nadsázky říci, že životním badatelským tématem dr. Josefa Tlapáka bylo řešení otázky vzniku, rozšíření a posléze zániku tzv. „nezakoupených“ rustikálů v Čechách i na Moravě. Podnětem mu byla výzva jeho učitele a přítele dr. Emanuela Janouška. Tlapák po létech vzpomínal, jak v roce 1966 „... při procházce podél Doubravky přišla na přetřes řeč také na tzv. nezakoupené sedláky v Čechách a na Moravě. Je to stále otevřená otázka, resumoval tehdy Janoušek. Naše generace ji nevyřešila. Zůstává to mládenci na vás. - Je pro mne jistým zadostiučiněním, že se mi, myslím, podařilo Janouškem vyřčené výzvě vyhovět.”

Publikačně vyjádřené výsledky bádání Tlapákovy osobní přesvědčení plně potvrzují. Dokládá to úctyhodná řada rozsáhlých, vysoce analytických studií, jak je zachycuje jeho osobní bibliografie. Dlouholeté pramenné studium se stalo východiskem k zobecňujícím závěrům i k metodickým postřehům, vztahujícím se k problému, našim dějepiscům dosud nevyřešenému. Jednalo se v podstatě o sociální kategorii, vzniklou jako reakce na tíživou hospodářskou situaci na českém venkově po třicetileté válce. Dosud převažující systém držby poddanské půdy na základě zákupního práva (emfiteuse, purkrecht), znamenající smluvní zakupování statků a polností do dědičného nájmu, se v důsledku změněných hospodářských poměrů rozpadal. Ochuzení poddaní stále častěji drželi svá hospodářství bez knihovních zápisů, tedy nezákupně. Právě této kategorii zemědělského obyvatelstva věnoval Tlapák badatelskou pozornost. Vysledoval vývoj instituce nezákupu až do konce 18. století, kdy došlo k jeho konečné likvidaci.

Dospěl tak k řadě závěrů obecnější povahy, např. že nezakupní držení bylo u nás omezeno jen na slovenské obyvatelstvo a lišilo se svou početností podle různých krajů. Tlapákovy analytické a srovnávací studie jsou zaměřeny na různé oblasti Čech i Moravy. Sérii na sebe vzájemně navazujících rozprav otiskl dr. Tlapák ve Vědeckých pracích Zemědělského muzea, v ročnících 1977 až 1986, pod názvem „K otázce původu, vzniku, rozšíření a likvidace nezakupní poddanské půdy“. Zobecňující závěry pak obsahuje jeho základní studie k této otázce, vydaná v Právněhistorických studiích (1975). Výstižně a přehledně o problému pojednal Tlapák také v Naučném slovníku zemědělském, díl 13, 1990, v hesle *Zákup*. Jde o neobyčejně zdařilý text, svým obsahem i rozsahem mající spíše charakter pojednání, než slovníkového hesla. V tomto slovníku také Tlapák zpracoval i další závažná hesla, mimo jiných např. *Urbář*, *Velkostatek* a *Správa vrchnostenská*.

Dalším tématem, které se těšilo Tlapákově badatelské pozornosti, byl vývoj rentability hospodaření na velkostatkách v českých zemích v pobělohorské době. Metodickým východiskem je jeho úvaha „Využití statistických metod při vydávání provozních dokladů z archivů velkostatků“ (1977). Tlapákovy analytické sondy přinesly nové poznatky o míře výnosovosti velkostatků v českých zemích. Vznikly tak studie např. o hospodářské skladbě velkostatků Žehušice, Častolovice či o moravských panstvích Janovice a Pernštejn v pobělohorském období (1974, 1973, 1989).

Obdobnými metodami přistoupil Tlapák k rozboru a hodnocení hospodářských výsledků na panstvích bavorských vévodů v Čechách v letech 1720 až 1793 (1989, 1995). Jednalo se o zajímavé majetkové seskupení původně saskolauenburských vévodů, jejichž nástupci se stali bavorští kurfiřti. S problematikou hospodaření velkostatků souvisí i otázka cen obilnin, tematika Tlapákem detailně zkoumaná. Tak vznikly studie o cenách základních obilnin na trzích některých měst v jižních, středních a severních Čechách. Tlapáka také zajímaly hospodářsky a finančně podložené stavební a urbanistické aktivity české šlechty, ať již se jednalo o stavby zámků, paláců, kostelů, ale i hospodářských budov, či urbanistické zásahy do české kulturní krajiny (viz „K chotkovským krajinářským úpravám a stavební činnosti na Novodvorsku na přelomu 18. a 19. století.”

Působení v Zemědělském muzeu umožnilo Tlapákovi, aby navázal na svou předchozí výzkumnou práci v Lesoprojektu, zaměřenou na dějiny lesa a vývoje lesních porostů. Elaboráty historického průzkumu lesa Tlapákem zpracované, kterých je celkem 22, jsou uloženy v Národním archivu v Praze (fond Lesoprojekt). Na jejich výsledcích jsou založené některé Tlapákovy publikované studie, bohatě fundované pramenným materiálem. Vysledoval v nich, většinou pro období 18. a 19. století, vývoj skladby dřevin, výsadby lesa, lesní těžby atd. Metodiku zpracování těchto otázek dokládá např. stať „Druhovú skladbu lesů v povodí Orlice a Loučné ve světle svědectví dochovaných historických pramenů“ (1966). Obdobně jsou zpracovány i další oblasti Čech. Celkový pohled na dějiny lesnictví, téma Tlapákem soustavně sle-

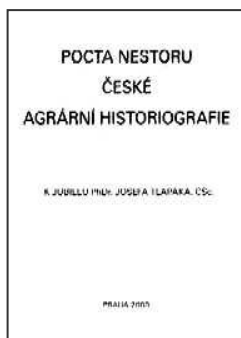
dované, znamená synteticky pojatá kapitola „Lesnictví“ v ediční řadě „Studie o technice v českých zemích“ (1983 - 84) a zejména rozsáhlá rozprava „Přehled vývoje lesnictví v českých zemích v druhé polovině 19. století“ (1980, s E. Hoškem).

V muzejní praxi se Tlapák zúčastnil prací na systematickém doplňování fondů trojrozměrných předmětů. Značnou pozornost zaměřil na sbírku oradel, ale také na kolekce loveckých zbraní, trofejí a preparátů, či na hmotné doklady chovu včel atd. Rovněž se výraznou měrou podílel na prezentaci sbírkových fondů formou expozic a výstav. Připravil tak libreta výstav, např. „Vývoj lesnictví“ (1972, s M. Andreskovou), „Vývoj těžby a dopravy dřeva“ (1987, s M. Landou) a spolupracoval na mnoha dalších. V stati „Lesnické, myslivecké a rybářské sbírky Zemědělského muzea na Ohradě“ (1974, s Jiřím Andreskou) podal výstižnou charakteristiku expozice a sbírkových fondů evropsky proslulého muzea na zámku Ohrada u Hluboké nad Vltavou.

Zemědělské muzeum rozvíjelo bohatou publikační aktivitu. Nezůstávalo však pouze u vydávání výstavních katalogů a podobných příležitostných tisků. Základ ediční činnosti muzea tvořil periodicky vydávaný sborník „Vědecké práce Zemědělského muzea“. V něm publikovali pracovníci muzea výsledky svých výzkumů, v celé šíři dějin zemědělství, lesnictví a rybářství. Sborník byl však otevřen i externím autorům, často vynikajícím badatelům v oboru. Vědecké práce se na léta dostaly do péče Josefa Tlapáka jako jejich vědeckého redaktora (1977 - 84). Pod jeho iniciativním a pečlivým vedením si sborník stále udržoval vysokou odbornou úroveň, což bylo širší historickou obcí vždy oceňováno.

Druhá muzejní ediční řada „Prameny a studie z dějin zemědělství a lesnictví“ byla určena pro rozsáhlejší práce. Tlapák jako redaktor - editor připravil svazky, vycházející v letech 1978 - 1984. Nebylo tedy překvapením, že se osvědčený redaktor Tlapák, nadto dobře jazykově vybavený, ujal redigování bulletinu „Acta Museorum Agriculturae“, vydávaného Mezinárodní asociací zemědělských muzeí (AIMA). Byl editorem svazků z let 1976-1984 (také zde vyšla řada jeho příspěvků).

Josef Tlapák zaujal snad každého, kdo s ním přišel do styku. Nejen jako učenec, ale též pro své lidské vlastnosti. Byl přátelský, otevřený a čestný (snad si smysl pro fair play přinesl ze sportu). Svě poznatky dával nezištně k dispozici svým kolegům, zejména z mladé generace. Je zajímavé, že ač nikdy pedagogicky nepůsobil, byl pro mladé historiky až charismaticky přitažlivým. Pro něho ovšem věkový rozdíl nebyl důležitý. Vždy kamarádský, vždy ochotný pomoci, nikdy si na nic nehrál. Trvale po něm zůstává nepřehlédnutelné dílo a příklad zmíry dobrého člověka.

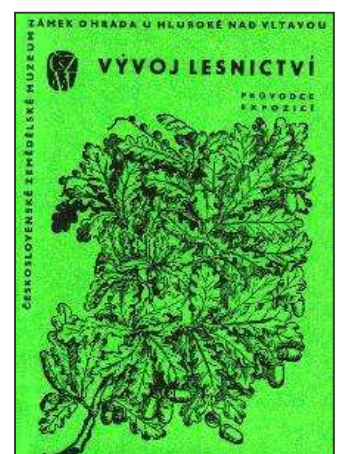
Bibliografická poznámka

Bibliografie Josefa Tlapáka (celkem 117 titulů) vyšla v jubilejním sborníku „Pocta nestoru české agrární historiografie“ (redigovali Jana Pšeničková, Olga Roháčová a Jiří Šouša, Praha 2003, s fotografií Dr. Josefa Tlapáka z osmdesátých let 20. století). Sborník obsahuje řadu cenných příspěvků o J. T., ale také jeho vzpomínky a výběr z jeho prací. Opírám se též o své vlastní vzpomínky na Josefa Tlapáka, jehož práce jsem vždy sledoval, po celá desetiletí našeho setkávání.

Titulní list sborníku, vydaného k jubileu PhDr. Josefa Tlapáka CSc. v roce 2003. Z téhož zdroje je podobenka na začátku článku.

Celkový pohled na areál zámku Ohrada s Munickým rybníkem

Průvodce výstavní expozicí „Vývoj lesnictví“ v loveckém zámku Ohrada, 1969